

Een historische sensatie!

Zoiets was mij nog nooit overkomen en ineens - natuurlijk onverwacht - had ik in het voorjaar van 2023 een oorkonde uit 1555 in mijn handen!¹ Bijna 470 jaar oud is de duidelijk leesbare tekst op het goed bewaard gebleven perkament. De inkt is na al die eeuwen nog zo donker alsof de oorkonde gisteren pas geschreven werd. Dat hij toch echt wel oud en gebruikt is, laten de sporen van het dubbel gevouwen, stugge perkament en het ontbrekende zegel zien. Nog niet van mijn verbazing bekomen of er kwamen nog meer verrassingen tevoorschijn uit de doos met oude documenten van het familiearchief Van der Giessen. Het archief bevatte ook een paar oorkonden waar de uithangende zegels nog wel aanhingen. Ze zijn van later datum weliswaar - van 1689 en 1760 - maar ook heel spannend en van een respectabele leeftijd. Maar dé sensatie van die dag bleef de oorkonde uit 1555. Deze stamt namelijk uit een periode in onze dorpsgeschiedenis waarvan geen geschreven Ambachtse bronnen bewaard zijn gebleven. Onze dorpsboeken met beschrijvingen van transacties beginnen ‘pas’ 40 jaar later in 1594.

Oorkonde

Na de verbazing kwam meteen de nieuwsgierigheid. Wat is het belang van zo'n beschreven stuk perkament uit 1555, voor bijvoorbeeld onze vereniging? Of voor de hoofdrolspelers in dit document? Om met de laatsten te beginnen: voor de koper en verkoper van een stukje land dat gelegen is in Hendrik-Ido-Ambacht is deze oorkonde een officieel eigendomsbewijs, ondertekend door de schout en heemraden (schepenen) van ons dorp. Bewijsmateriaal. Voor ons als liefhebbers van dorpsgeschiedenis kan het document meer inzicht geven in het 16e-eeuwse Ambacht. Het kan ons nieuwe dorpsbewoners en nieuwe feiten opleveren.

Zoals gezegd, de oorkonde gaat over de verkoop van een stukje land van 1½ morgen (ongeveer drie voetbalvelden bij elkaar) dat onderdeel is van een groter stuk van 3 morgen. Ariaen Cornelis Gerritsz. is de koper van het perceel, dat op 15 februari 1555 officieel aan hem ‘overgedragen’ wordt. Aan het begin van de akte worden de namen van het toenmalige dorpsbestuur genoemd:

worden door hun voogden betekend dat zij nog niet mondig (meerderjarig) zijn. Volgens onze boeken begint de mondigheid in ons dorp rond 1600 vaak bij 18 jaar of bij het aangaan van een huwelijk. Maar 16 jaar en 17 jaar komen ook voor.² De voogden delen hun verantwoordelijkheid voor de weeskinderen met het dorpsbestuur, zoals in die tijd gewoonte is. Waarbij de schout als oppervoogd functioneert. Daarom spreekt men in dit document dan ook van *gesamenderhandt vercoft te hebben*. Het besluit om dit stukje land te verkopen heeft ongetwijfeld te maken met het vrijmaken van geld voor het onderhoud en de opvoeding van de weeskinderen. Zodat ze niet alleen te eten krijgen, maar ook gekleed worden en een vak kunnen leren. De schout en heemraden zijn bovendien nodig om de administratieve afwikkeling van deze verkoop af te ronden met een oorkonde. Zoals wij tegenwoordig voor zo'n transactie naar de notaris gaan, was in die tijd het dorpsbestuur gerechtigd om zulke documenten te leveren, zolang het land of het verkochte huis zich maar in Hendrik-Ido-Ambacht bevond. Spijtig genoeg worden de namen van de kinderen niet genoemd in deze akte. Daarmee is het onmogelijk geworden om hen later te herkennen in het oudste gerechtsboek (1594-1664).³ We weten dus niet hoe het hun is vergaan in hun latere leven.

Wie zijn deze ouders, Jacob en Marten?

Misschien denkt u: “Dit zijn toch twee namen van **mannen**?” Op het eerste gezicht is dat ook zo. In de genealogie is het echter een bekend verschijnsel dat vrouwen in de 16e eeuw regelmatig voorkomen met een mannelijke voornaam. Er werd destijds niet de moeite genomen om er een vrouwelijke variant van te maken. Om dan toch te weten of er sprake is van een man of een vrouw moet de context van het verhaal uitkomst bieden. Bij Marten Ariaensdr. bestaat daar geen twijfel over, want zij wordt in de oorkonde de **huisvrouw** van Jacob Ockers genoemd. Van Marten (wij zouden misschien Maartje zeggen) weten we nu dat zij de vrouw is van Jacob en de dochter van ene Ariaen NN. En misschien heeft zij een broer met de naam Aert Ariaensz., zoals de naam van de voogd van *’s moeders wegen*

1 Voorkant oorkonde uit 1555

doet vermoeden. Het lijkt erg aannemelijk, maar bewijzen daarvoor zijn niet gevonden.

Zo weten we van Jacob alleen maar dat hij de zoon is van Ocker NN. Maar welke? Noch in Oud-Alblas, noch in Ridderkerk of Dordrecht, waar de naam Ocker veel voorkomt in de familie Halling, heb ik een geschikte Ocker met een zoon Jacob gevonden. Ook de naam Adriaen Tol Joostensz. als voogd van *'s vaders wegen*, geeft geen directe herkenning als familielid van Jacob. Het was gebruikelijk dat men eerst in de familiekring zocht naar geschikte voogden. Schoonfamilie

valt daar ook onder. Het lijkt er dus op dat er geen broers of vader meer in leven zijn in 1555, om als voogd voor Jacobs kinderen te kunnen optreden.

Het boek *Steeën in 't Ambacht* staat boordevol met oudere en jongere Ambachters.⁴ Bovendien is het makkelijk zoeken in de uitgebreide namenindexen. Zou 'onze' Jacob Ockers misschien ook in het boek voorkomen? Inderdaad, hij blijkt heemraad geweest te zijn in Hendrik-Ido-Ambacht in de jaren 1550⁵ en 1553,⁶ dat - zo we nu weten - de laatste jaren van zijn leven zullen zijn.

1555
Wij, Adriaen Dammasz., schout in Heijnrickijden
ambacht, Adriaen Monnenz., Michiel Cornelisz.,
Huijbert van Drijel Tielmansz., Mon Joosten en
Cornelis Heijmansz., heemraden in hetzelfde ambacht
[...]

Vervolgens worden er twee verkopers genoemd: Adriaen Tol Joostenz. en Aert Ariaensz. Zij zijn zelf geen eigenaren van deze 1½ morgen, maar de vertegenwoordigers van de achtergebleven weeskinderen van Jacob Ockers die in zijn leven getrouwd was met Marten Ariaensdr. Jacob en Marten zijn beide vóór 15 februari 1555 overleden, de datum waarop deze akte is opgemaakt en de overdracht van het perceel heeft plaatsgevonden. Deze twee vertegenwoordigers van de kinderen zijn hun voogden, een van 's *vaders wegen* oftewel Adriaen Tol Joostenz. en een van 's *moeders wegen* oftewel Aert Ariaensz. Dat de weeskinderen vertegenwoordigd

1550 [volgens de Steeën]

Willem Woutersz., schout
Adriaen Monnenz.
Cornelis Robben
Jorijs Cleijsz.
Michijel Cornelisz.
Huijbert Tijelmansz. (van Driel)
Jacob Ockers
Mon Joosten

Heemraden

Uit de laatste akte, die van 19 december 1553, valt op te maken dat Jacob Ockers getrouwd is met een dochter van de zuster van Arien Monnen. Of om het anders te

1553 [volgens de Steeën]

Cornelis Woutersz. Vinck, schout

Jorijs Cleijsz.
wrs. Michijel Cornelisz.
Huijbert Tijelmansz. (van Driel)
Jacob Ockers
Mon Joosten

Heemraden

zeggen: Marten Ariaensdr. is de dochter van Ariaen NN, die gehuwd was met NN Monnendr. Wie Arien Monnen precies is geweest en hoe zijn zuster heette, is onbekend. Er zijn

1558 (waarschijnlijk dorpsbestuur) schout Adriaen Dammasz., opten Oostendam Mon Joosten, in Heijnrickijden ambacht Cornelis Adriaensz., opten Oostendam Adriaen Adriaensz., in Heijnrickijden ambacht Heemraden	1543 Willem Woutersz, schout Ariaen Monnen Ariaen Aertsz. Huijbert Ariaensz. Jorys Cleijsz. Michiel Cornelisz. Huijbert Thyelmansz. Heemraden
---	---

namelijk meerdere mannen met dezelfde naam in deze periode actief in Hendrik-Ido-Ambacht en in de Zwijndrechtse Waard, zoals blijkt uit de artikelen van de heer Slijkerman.⁷ Dat Jacob heemraad is geworden heeft hij vast te danken aan

zijn stabiele financiële positie. Hij was ‘gegoed’, zoals men dat toen noemde. Anders kwam je niet in aanmerking om heemraad te worden. Misschien speelde ook wel mee dat hij zich in het juiste netwerk bevond door een eventuele, handige

2 Dordrecht e.o. in circa 1536 door Cornelis Cornelisz. Schilder. Dordtse Bronnen/ dordrechtplattegronden.nl

Jacob overlijdt tussen 19 december 1553 en 15 februari 1555. Onbekend is op welke leeftijd Jacob is overleden. Denkend aan zijn jonge, onmondige kinderen, die ook nog in 1558 bijgestaan worden door de voogden, ligt het voor de hand te denken dat Jacob zelf ook op jonge leeftijd zal zijn overleden.

Toch hoeft dat niet het geval te zijn geweest. Zeker niet als blijkt dat Jacob al in 1543 gebruiker is van een behoorlijke hoeveelheid (17½ morgen plus 4½ morgen) land in Hendrik-Ido-Ambacht en daarover belasting betaalt, de zogeheten tiende penning.⁹ Daarover straks meer. Daarnaast betaalt hij voor een klein perceel in het Volgerland van Kijfhoek in 1543 ook dezelfde soort belasting, maar dan via het dorp Kijfhoek.¹⁰ Daardoor weten we dat Jacob zelf dus vóór 1543 mondig is en in dat jaar minstens 18 jaar maar waarschijnlijk iets ouder zal zijn geweest. Ruim genomen schat ik daarom zijn geboortjaar tussen de jaren 1500 en 1525.

huwelijksstrategie. In de boerengemeenschap die ons dorp in de 16e eeuw was, was het ook toen al gebruikelijk - zie voorbeelden in het eerder genoemde boek over de Steeën - dat men bij voorkeur trouwde binnen hetzelfde sociale netwerk. De zorg voor de weeskinderen is in 1555 goed geregeld tussen de voogden en het dorpsbestuur. Een paar jaar later echter (in 1558) is er een conflict ontstaan tussen waarschijnlijk het toenmalige dorpsbestuur en de voogden. Adriaen Tol Joostenz. is dan nog steeds de voogd van *’s vaders wegen*, maar de voogd van *’s moeders wegen* is vervangen door een andere voogd, Jan Pouwelsz. geheten. Het conflict - waarvan we de oorzaak niet kennen - is zo hoog opgelopen dat men er kennelijk in dorpskringen niet meer uitkomt. Vier mannen uit Hendrik-Ido-Ambacht en Oostendam spannen een zaak aan bij het Hof van Holland in Den Haag om een uitspraak te krijgen betreffende de weeskinderen van Jacob Ockers.⁸ In de vier mannen meen ik de schout en heemraden van ons dorp te herkennen, geholpen door het feit dat de schout de oppervoogd is van de weeskinderen. De afloop van deze zaak is niet gevonden.

De wereld van Jacob

Jacobs leven lijkt zo ongeveer samen te vallen met het leven van Karel de Vijfde (1500-1558). Jacob maakt hem mee als graaf van Holland en heer der Nederlanden (vanaf 1515), koning van Spanje (vanaf 1516) en keizer van het Duitse Rijk (vanaf 1519). Het is een groot rijk waar Karel over heerst. Om zijn macht te handhaven, voert Karel vele oorlogen in Europa. Meestal ver weg van onze Lage Landen. Daarom zal

Jacob niet veel oorlogsgeweld van nabij gezien hebben. Maar op financieel gebied merkt Jacob wel degelijk het effect van al die oorlogen. Karel heeft voortdurend geld tekort. De oorlogen laat hij financieren door belastingbetalende steden en onderdanen in zijn rijk. Zo draagt Jacob als grondgebruiker in Hendrik-Ido-Ambacht en Kijfhoek zijn steentje bij aan de oorlogskas. Omdat Karel meestal in het buitenland verkeert, heeft hij zijn zuster Maria van Hongarije aangesteld in de Nederlanden als landvoogdes. Maria zorgt er - namens Karel - voor dat de oorlogskas gevuld wordt door een nieuwe belasting in te voeren: de al meer genoemde tiende penning. Maria onderhandelt daarvoor met de Staten van Holland, die op hun beurt bedingen dat zijzelf deze belasting mogen innen. Dat gebeurt voor het eerst in 1543 en daarna nog in 1544, 1553, 1556, 1561 en 1564.¹¹ Om de adel en geestelijkheid te vriend te houden, stemt Maria erin toe om - alleen in 1543 - vrijstelling te verlenen aan deze groepen, zoals zij van oudsher gewend zijn. Deze belasting van 1543 wordt geheven op de inkomsten uit onroerende goederen, ongeacht of het eigendom of pacht betreft. Een rekenom leert dat in Hendrik-Ido-Ambacht inderdaad 128 morgen land (van de 343 morgen) niet belast worden in deze belasting. Die zullen daarom het eigendom van de adel en geestelijkheid zijn geweest. Van Hendrik-Ido-Ambacht en Kijfhoek zijn alleen de kohieren van 1543 en 1561 bewaard gebleven.¹² En omdat Jacob al in 1555 overlijdt, is hij alleen in de kohieren van 1543 terug te vinden.

In zijn jonge jaren moet Jacob heftige natuurverschijnselen meegemaakt hebben. Twee stormvloeden - in 1530 en 1532

3 Karel de Vijfde. www.canonvannederland.nl

- hebben in het zuidwesten van ons land hard toegeslagen. Het rampgebied van toen verschilt nauwelijks met het gebied waar eeuwen later ‘onze’ watersnoodramp in 1953 heeft plaatsgevonden. (afb. 4 en 5) Op deze twee kaarten zijn de verschillen en overeenkomsten goed te zien, ook al zitten er ruim vier eeuwen tijd tussen. De heer Jorisse vertelt dat het in 1530 de laatste keer is dat Zwijndrecht door een overstromingsramp getroffen wordt. Er is in 1530 weliswaar een groot gat in de dijk geslagen, maar vóór 1532, wanneer de tweede stormvloed toeslaat, is alles zodanig gerepareerd dat de dijk het houdt. Ook in 1570 (afb. 5) is het weer raak, maar men is alert en ook dan houden de dijken van de Zwijndrechtse Waard het.¹³ Als je zoals Jacob midden in de ‘troebelen’ zit, moeten het onzekere, angstige tijden zijn geweest. De heer Buisman kijkt met de afstand van een paar eeuwen terug naar die tijd en noteert in zijn boek:¹⁴

Karel V staat in 1547 en ’48 op het toppunt van zijn macht. In korte tijd sterven drie belangrijke tegenstanders: in februari 1546 Luther, in januari 1547 koning Hendrik VIII van Engeland en in maart Frans I van Frankrijk. Met de Turken sloot Karel reeds in 1545 een wapenstilstand en in april 1547 breekt hij in de slag bij Muhlberg aan de Elbe (waar de ruitery van Alva de doorslag geeft) het verzet in Duitsland. In mei worden zelfs de keurvorst van Saksen en de landgraaf van Hessen gevangengenomen. De Duitse lutheranen zien hun gebied praktisch gereduceerd tot Magdeburg en Bremen. Een conflict tussen Melancton (die de katholieken ver tegemoet wil komen) en de ‘echte’ lutheranen speelt Karel in de kaart. Karel acht zijn positie nu sterk genoeg om overal in zijn rijk de disciplinaire teugels aan te trekken. Maar zijn overmoed en zijn harde politiek, die naar voren komen op de Rijksdag van Augsburg (1547/1548), roepen behalve in het lutherse Magdeburg zelfs in het katholieke Beieren verzet op.

Heijnrickijdensteeg

We keren nog een keer terug naar de oorkonde uit 1555. Het verkochte perceel is *gelegen aan de Heijnrickijdensteeg in Schildmanskinderenambacht*, met aan de noordzijde het land van Adriaen Monnenz. en aan de zuidzijde het land van Dammas Adriaensz. Hoe leuk zou het zijn geweest om de precieze locatie van dit perceel aan te kunnen wijzen op een plattegrond uit 1832. (afb. 6) Ik neem aan dat er aan de verkaveling tussen 1543 en 1832 niet zo gek veel veranderd is. Op afb. 6 en 7 is te zien dat Schildmanskinderen-Ambacht (net als Hendrik-Ido-Ambacht overigens) uit twee delen heeft bestaan: een noordelijk deel (de westelijke ‘helft’ van de Waelnes-polder langs de Kerkweg en de Waal) en een zuidelijk deel (Schildmanskinderen-Ambacht

4 Watersnoodkaart van ZW-Nederland (1953) Collectie HGHIA

5 Dordrecht in 1570 door Jacob van Deventer. Dordtse bronnen/dordrechtplattegronden.nl

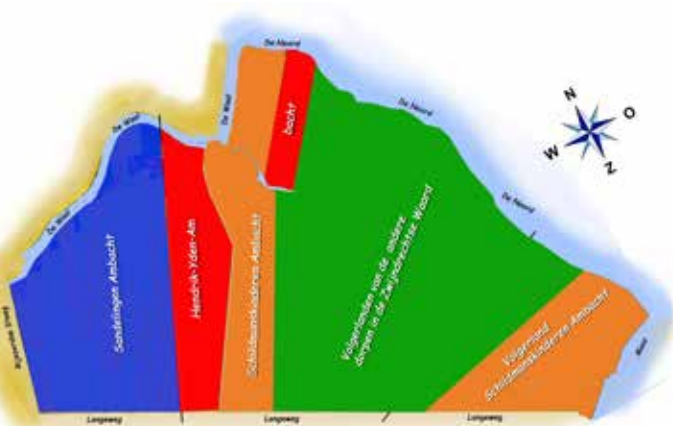
tot aan de Langeweg). Samen vormden zij ooit de zelfstandige ambachtsheerlijkheid Schildmanskinderen-Ambacht. Al in 1376 worden Schildmanskinderen-Ambacht en Hendrik-Ido-Ambacht samengevoegd.¹⁵ In afb. 6 en 7 is verder te zien dat de twee delen Schildmanskinderen-Ambacht gescheiden worden door de Molenvliet (of de Gemenelandsvliet, of de Gemenelands kademolensvliet of de Voorvliet), waarlangs de Hoge Kade ligt. Ook in het begin van de 17e eeuw wordt hij al Hoge Kade genoemd. Het lage vervolg van de Hoge Kade heette toen ook al Lage of Lege Kade.

Nergens in ons oudste aktenboek ben ik tegengekomen dat deze kade de Heijnrickijdensteeg wordt genoemd. Voor ons

6 Schildmanskinderen-Ambacht in de samengestelde kadastrale kaart van 1832, Collectie HGHIA, samengesteld door Henk Schreuders

in de 21e eeuw zorgen al die verschillende benamingen voor verwarring. De naam Waalweg bijvoorbeeld spant daarin de kroon. Vanaf de Oostendam tot aan de Rijsoordsesteeg zou je, wat wij achtereenvolgens de Kerkstraat, de Dorpsstraat en de Achterambachtseweg noemen, met één naam kunnen aanduiden: de Waalweg. En dat deed men vroeger dan ook op gezette tijden. Aan ons de kunst om uit te vinden welk stuk van de Waalweg bedoeld wordt. Op eenzelfde manier geeft de naam Heijnrickijdensteeg ook reden voor verschillende interpretaties. Als in onze dorpsboeken de Heijnrickijdensteeg voorkomt, gaat het bijna altijd over de combinatie met Schildmanskinderen-Ambacht en daarom ben ik van mening dat deze steeg in het zuidelijke deel ligt. Oftewel men bedoelt dan de Ambachtsesteeg, die tegenwoordig de Reeweg heet. De oorspronkelijke betekenis van het woord ‘steeg’ was een stijgende weg. Komend over de Reeweg in de richting van de Dorpsstraat (de oeverwal) is de stijging nu nog steeds te zien, in de Metmanstraat zelfs nog iets beter. Een tijd lang (1594 - 1660) worden beide namen willekeurig naast elkaar gebruikt en twee keer samen in één akte. Daarmee wordt meteen duidelijk dat het om een en dezelfde weg gaat.¹⁶ En om het nog ingewikkelder te maken, wordt hij een enkele keer ook wel de Voor-Ambachtsesteeg genoemd.¹⁷ Voor de tijdgenoot was het helder: sprak men over stukken land in het noordelijke deel dan stond er altijd de toevoeging *in Waelnesse of bij den Oostendam* of *in Heijnrickijdenambacht* bij; sprak men over het zuidelijk deel dan stond er *in Schildmanskinderenambacht* bij. De heer Alders heeft een andere interpretatie van de precieze ligging van deze steeg. Hij geeft in zijn artikel over de Waelneshoeve¹⁸ de volgende verklaring: op grond van een opsomming in het dijkboekje van 1470 concludeert hij dat een stuk land van 6 morgen aan de Heijnrickijdensteeg onderdeel is van de Waelneshoeve, dus gelegen in de polder Waelnes. Naar mijn mening staat dat niet in de tekst van het dijkboekje.¹⁹ Alleen het stuk van 24 morgen en 4 hond ligt *in Waelnes*, de andere stukken van de opsomming moeten dan ergens anders liggen. Mijn conclusie is daarom dat de 6 morgen *aan de Heijnrickijdensteeg* in het zuidelijke deel hebben gelegen, buiten de polder Waelnes. Het verkochte perceel in 1555 moet daarom ook in het zuidelijke deel gelegen hebben. (afb. 6)

7 De situatie in de Zwijndrechtse Waard tot 1832, benoorden de Langeweg. Collectie HGHIA, samengesteld door Henk Schreuders en Wil de Graaf-Valk

Eigenaren en pachters

Het draait nog steeds om de vraag ‘Wat heeft de verkoop van zo’n klein stukje land nu te maken met de familie Van der Giessen of met de Waelneshoeve?’ Op deze monumentale boerderij hebben tussen 1781 - 1936 vier generaties Van der Giessen geboerd. Dankzij hun besef voor historische zaken is deze oude oorkonde bewaard gebleven in de grote verzameling van andere documenten!

De Van der Giessens horen thuis in het netwerk van Ambachtse boerderijeigenaren sinds Sijmen van der Giessen in 1781/ 1787 de Waelneshoeve koopt/ krijgt overgedragen met 10 morgen en 381 roeden land.²⁰ De boerderij met het omringende land behoort tot het kerngebied van deze hoeve. Afbeelding 8 laat de situatie in 1833 zien: Sijmen heeft meer land in eigendom dan alleen het kerngebied, vooral in het vroegere Schildmanskinderen-Ambacht. Het kaartje laat verder zien dat Sijmen een gemengd bedrijf heeft, waarbij de weiden groengekleurd, het bouwland geelgekleurd en de boomgaarden blauwgroen gekleurd zijn. Bekijken we de Waelneshoeve zo’n krappe 2 ½ eeuw terug in de tijd, dan is het kerngebied van de hoeve in 1596 iets groter: Jacomijna Weijs heeft in dat jaar een lening genomen met de hoeve als onderpand (haar eigendom). Het kerngebied is dan 17 morgen en 410 roeden groot.²¹

8 Het grondbezit van Sijmen van der Giessen in 1833 in Hendrik-Ido-Ambacht, ingekleurd in de samengestelde kadastrale kaart van 1832. Collectie Wil de Graaf-Valk

9 De drie delen van de Waelneshoeve in de 16e eeuw uitgezet op de samengestelde kadastrale kaart van 1832. Collectie Wil de Graaf-Valk

De hoeve (kerngebied) wordt omschreven als liggend tussen de Kerkweg en de Paulusweg (A). En net als Sijmen heeft Jacomijna meer stukken land in eigendom die apart vermeld worden. Bij de hoeve hoort bijvoorbeeld ook een stuk van 4 morgen en 450 roeden dat net aan de andere kant van de Gemeenelands Kademolenvliet (ten zuiden) ligt, tussen de Heijnrickijdensteeg en de Louwer. Maar belangrijker zijn de twee gebieden die heel gemakkelijk over het hoofd gezien kunnen worden, omdat zij in twee andere dorpen liggen: 1) een stuk land van 4 ½ morgen gelegen (achter het kerngebied) aan de andere kant van de Paulusweg in het Volgerland van Kijfhoek (B); 2) ongeveer 4 morgen land in Oud-Reijerwaard, in Ridderkerk aan de overzijde van de Waal (C). (afb.9) Jacomijna is via haar overleden man Jacob Wittensz., in zijn leven burgemeester van Zierikzee, in het bezit gekomen van de Waelneshoeve door vererving. Jacob Wittensz. was namelijk een van de erfgenamen van Jan/ Johan Heymansz. van de Ketel, die op zijn beurt in 1560 de Waelneshoeve erfde van zijn vader, mr. Heyman van de Ketel.²² Mr. Heyman was zeker vanaf 1557 (maar misschien wel eerder) eigenaar van deze uit drie delen bestaande Waelneshoeve. (afb. 9) Jacomijna zal na de dood van haar man in Zierikzee zijn blijven wonen. Door de Waelneshoeve langdurig te verpachten (meestal voor periodes van zeven jaar) blijft zij een inkomen uit deze boerderij houden.

Tot in de 18e eeuw worden de grote boerderijen in Hendrik-Ido-Ambacht gekocht door voornamelijk rijke kooplieden uit bijvoorbeeld Dordrecht of door adellijke personen uit bijvoorbeeld Den Haag, die hun hoeven verpachten aan vermogende boeren die de pacht kunnen betalen. Hier raken twee netwerken elkaar, het netwerk van de eigenaren/ rijke stedelingen die af en toe naar hun buitenhuizen/ hoeven in de Zwijndrechtse Waard komen en het netwerk van de vermogende pachters/ boeren, die (meestal) kunnen leven van de opbrengsten van hun gehuurde hoeven. Tot de 18e eeuw zijn de eigenaren meestal ‘buitenlui’, daarna worden de eigenaren steeds meer Ambachtse dorpelingen of zijn ze afkomstig uit de omliggende dorpen in de Zwijndrechtse Waard.

Voorbeeldfunctie

In dit verhaal is er een sleutelrol weggelegd voor één bepaalde pachter. Dat is Adriaen Cornelisz. Cranendonck. Hij is zeker vanaf 1557 pachter van de Waelneshoeve van mr. Heyman van de Ketel, die in Den Haag woont.²³ Na 1560, het jaar waarin mr. Heyman overlijdt, loopt het huurcontract van Cranendonck als pachter gewoon door, alleen nu via de erfgenamen van mr. Heyman. In dit stadium van de zoektocht hebben de 10e penningkohieren van Ridderkerk mij enorm geholpen bij het vinden van de oplossing. In 1561 staat Adriaen Cornelis (Cranendonck) vermeld in de 10e penningkohieren van alle drie de dorpen, die eerder ook al bij Jacomijna genoemd zijn. Hij is gebruiker (pachter) van dezelfde drie stukken land met ongeveer dezelfde oppervlakten. Alleen zijn naam varieert. Het gaat van ‘*Adriaen Cornelisz Cranendonck*’, (in het kohier van Heijnrickijdenambacht) naar

‘Arien Cornelissen, *wonend in Heijnrickijdenambacht*’ (in de kohieren van Kijfhoek en Ridderkerk). In 1583 en 1585 wordt hij in twee Ridderkerkse akten ‘*Aryen Cornelijs Gerijdt Kraennendonck*’ genoemd, zowel met een dubbel patroniem als met zijn achternaam.²⁴ Kijken we nog verder terug in de tijd, in 1543, dan zien we in de plaats van Arien Cornelisz. (Cranendonck) als gebruiker van dezelfde drie stukken land Jacob Ockers vermeld worden. Ook in de drie eerder genoemde dorpen! Door de eerste serie tiende penningkohieren is dat mogelijk. Adriaen en Jacob delen nog een overeenkomst: beide zijn zij in hun (latere) leven toegetreden tot het dorpsbestuur en Adriaen is ook nog werkzaam geweest in het Hoogheemraadschap van de Zwijndrechtse Waard en was in 1561 een van de taxateurs van de 10e penning in Heijnrickijdenambacht. Het wordt tijd voor een laatste verrassing. Misschien is het u al opgevallen bij het noemen van de namen waaronder Adriaen bekend staat in de bronnen. In 1555 is de koper van het kleine perceel van 1½ morgen dezelfde persoon als Adriaen Cranendonck. Hij wordt hier alleen met een andere variant van zijn naam genoemd, wel met een dubbel patroniem maar zonder achternaam: Ariaen Cornelis Gerritsz.

Conclusie

Mede door deze oorkonde hebben we Jacob Ockers als de (nu) oudst bekende pachter van de Waelneshoeve herkend, zelfs zonder bron waarin zwart op wit staat vermeld dat hij in 1543 de pachter van de Waelneshoeve is. Pas toen ik Adriaen in 1583 en 1585 tegenkwam in het boek van de heren Sigmond en Slijkerman met twee patroniemen én achternaam, wist ik het zeker. De cirkel is rond. Mijn dank gaat uit naar Riny Benschop en Gerard Plaisier voor hun feedback en samenwerking.

Op zaterdag 14 september 2024 is het Open Monumentendag met het thema ‘Routes, netwerken en verbindingen’. Het Historisch Genootschap zal op deze dag een nieuwe tentoonstelling openen over ons gemeentelijke monument De Waelneshoeve. Er zijn nog meer verhalen te vertellen, verbindingen te leggen en netwerken te laten zien.

Afkortingen

HGHIA Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht
NA Nationaal Archief
RAD Regionaal Archief Dordrecht
Cardbox Digitaal bestand gevuld met rechterlijke en oud-notariële akten in HGHIA
ra rechterlijke archieven

Literatuur

H.A. Enno van Gelder, *Nederlandse dorpen in de 16e eeuw*, Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van

Wetenschappen, afd. Letterkunde, *deel LIX, nr. 2* (1953)
Leendert J. Pons, *Passen en meten in Ingelanden als uitbaters*, Sociaal-economische studies naar Oud- en Nieuw-Reijerwaard, een polder op een Zuid-Hollands eiland (2003)
Dr. L.J. Pons, *De oorspronkelijke hoevenverkaveling van de Ambachtsheerlijkheden van de Zwijndrechtse Waard, in Zwijndrechtse Wetenswaardigheden II*, Devel Publicaties i.s.m. Historische Vereniging Zwijndrecht (1998)

Eindnoten

- .
- HGHIA, familiearchief Van der Giessen/ Waelneshoeve
- Cardbox, 1023-1
- RAD, ra HIA, toegang 1023, inv.nr. 1 of in Cardbox, HGHIA
- J.A. van der Giessen en L.M. van der Hoeven, *Steeën in ’t Ambacht*, p. 329 Stichting Cultuurhistorisch Onderzoek Zuid-Holland (2007)
- RAD, archief 21A, inv.nr. 436, regest 147; met dank aan L.M. van der Hoeven
- RAD, ra Dordrecht, archief 9, inv.nr. 1535 (1553-1554), akte 219, scan 70 en 71; met dank aan L.M. van der Hoeven
- K.J. Slijkerman, Enige opmerkingen omtrent het geslacht Leeuwenburch I, II, III in Ons Voorgeslacht, resp. jrg. 50 (1995), jrg. 54 (1999) en jrg. 56 (2001)
- NA, Hof van Holland (1428-1811), toegang 3.03.01.01, inv.nr. 1674, d.d. 19-11-1558, met dank aan de heren M. Kemp, L.M. van der Hoeven en T. van der Vorm
- NA, 3.01.03 Archief van de Staten van Holland vóór 1572, inv.nr. 237, Hendrik-Ido-Ambacht (1543)
- K.J. Slijkerman, De tiende penningkohieren van Kijfhoek over 1542 en 1561 in *Ons Voorgeslacht* jrg. 52 (1997), blz. 405 e.v.
- J.A.M.Y. Bos-Rops, De kohieren van de gewestelijke belastingen in Holland, 1543-1579, in *Historisch Tijdschrift Holland*, jrg.29 (1997)
- NA, 3.01.03 Archief van de Staten van Holland vóór 1572, inv.nr. 1282 Hendrik-Ido-Ambacht (1561), inv.nr. 1316 Kijfhoek (1561)
- F. Jorisse, *Het Hoogheemraadschap van de Zwijndrechtsche Waard*, 1331-1955, Schiedam (1976)
- Drs. J. Buisman, *Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen, deel II*, met dank aan C. Biesbroek
- J.L. van der Gouw ‘*Morgen-morgensgelijk*’, en G.P. Alders, e.a. Hendrik Ido Ambacht 1332-1982, 650 jaar waard (1982)
- RAD, ra HIA, toegang 1023, inv.nr. 1, fol. 176, d.d. 26-3-1606; en idem, fol. 358, d.d. 20-5-1626
- RAD, ra HIA, toegang 1023, inv.nr. 1, tussen 1612 en 1619
- G.P. Alders, De Waelneshoeve te Hendrik-Ido-Ambacht en andere middeleeuwse stenen kamers in Nederland, in *Hollandse Studiën* 12, p.10
- Ik heb gebruik gemaakt van de transcriptie van dhr. J.L. van der Gouw in ‘*Morgen-morgensgelijk*’, op p. 506
- RAD, ra HIA, toegang 1023, inv.nr. 7, fol. 98
- RAD, ra HIA, toegang 1023, inv.nr. 1, fol. 23
- S. ter Braake, *Met recht en rekenschap*, de ambtenaren bij het Hof van Holland en de Haagse Rekenkamer in de Habsburgse Tijd (1483-1558), Doctoraatsproefschrift (2007)
- NA, 3.01.03 Archief van de Staten van Holland vóór 1572, inv.nr. 1083 Ridderkerk (1557)
- Ir. C. Sigmond en K.J. Slijkerman, *De geslachten Cranendonck in Holland ca. 1400-1700*, Rotterdam (1992)